

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10929809>

O'rinboyev Shakarboy Eliboyevich

SamDAQU "San'at" kafedrası "Dotsent" v.b.

Annotatsiya: *Ushbu maqolamda, siz insoniyat hayot faoliyatiga ijobiy ta'sir bera oladigan, uning ruhiyatiga yaxshi ta'sir ko'rsata oladigan san'at turilaridan biri bo'lgan, Tasviriy san'at haqida batafsil ma'lumotlarga ega bo'lasiz. Tasviriy san'at turlari va uning qanchalik rang-barangligi haqida tushunchaga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *Rang tasvir Dastgohli rangtasvir, Monumental rangtasvir, Freska, Mozaika, Vitraj, Miniatyura, Teatr bezagi, Haykaltaroshlik, Dastgohli haykaltaroshlik, Monumental haykaltaroshlik, Grafika, Estamp.*

Abstract: *In this article, you will get detailed information about Fine Art, which is one of the types of art that can have a positive effect on human life, and can have a good effect on his psyche. you will get an idea about the types of art and how diverse it is.*

Keywords: *Color image Easel painting, Monumental painting, Fresco, Mosaic, Stained glass, Miniature, Theater decoration, Sculpture, Easel sculpture, Monumental sculpture, Graphics, Print.*

Rangtasvir deb tekis yuzada turli rang va materiallar yordamida bajariladigan tasvirga aytiladi. Unga asosan bo'yoqlar - moyli bo'yoq, akvarel, guash, tempera shuningdek, rangli qalamlar, ko'mir, qalam, pastel, sous, sangina kabi badiiy materiallar bilan ishlash xarakterlidir. Rangtasvir asarlari qog'oz, mato, karton, devor, oyna, yog'och kabi tekis yuzalarga ishlanadi. Rangtasvir asosini rasm tashkil etadi. Har qanday rangtasvir ishda avval uni rasmi ishlab olinadi. Unda kompozitsiya, yorug'soya, rang asosiy o'rinni egallaydi. Rangtasvir asarlari bajarilishi texnikasi jihatdan turli-tuman bo'ladi. Ular moybo'yoq, tempera, freska, mozayka, vitraj, akvarel, guash, pastel hisoblanadilar.

Rangtasvirning quyidagi turlari mavjud: 1. Dastgohli rangtasvir. 2. Monumental rangtasvir. 3. Miniatyura rangtasviri. 4. Dekorativ rangtasvir. 5. Teatrdekorativ rangtasviri.

Dastgohli rangtasvir deganda rassomlarning maxsus asbob-dastgoh (molbert) yordamida ishlaydigan suvratlari tushuniladi. Dastgohli rangtasvir asarlari uncha katta bo'lmagan o'lchovda yuqorida qayd qilib o'tilganidek mato, karton, oyna, faner kabi tekis yuzali materiallarga moybo'yoq, akvarel, guash, tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi. Bunda ko'pincha moybo'yoq qo'llaniladi.

Monumental rangtasvir atamasi monumental (maxobatli), ya'ni katta o'lchovdagi, rangtasvir ma'nosini anglatadi va u ko'pincha binolarning ichki va tashqi devorlariga tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi.

Monumental rangtasvir asarlarining freska, mozaika, vitraj, panno kabi turlari mavjud.

Freskalar asosan bino devorlariga, pannolar esa matolarga bo'yoqlar bilan ishlanadi.

Mozaika-turli tabiiy va tashlandiq materiallar-rangli oyna parchalari, toshlar, sintetik materiallardan bino devorlariga yoki tekis materiallar ustiga ishlanadi.

Vitraj esa binolarning derazalari, eshiklari, oynalari ustiga bo'yoqlar yordamida ishlanadi. Vitrajlar uy ichkarisi va tashqarisidan ham bir xil ko'rinadi.

Miniatyura (mo'jaz) rangtasviri deganda bejirim, juda kichik, jaji, nozik san'at asarlari tushuniladi. Miniatyura rangtasviri o'rta asrlarda kitob bezagi bilan bog'liq holda rivoj topdi. U kitoblardagi bosh, yakuniy bezak, zarxal xarf, illyustratsiyalardan iborat bo'lgan. Rangtasvirning bu turi Sharqda, shu qatori Movaraunnahrda katta shuhrat qozondi. Hozirda u mustaqil san'at turi sifatida nafaqat kitoblarni, balki quticha, nosqovoq kabilarni bezatishda ham qo'llanilmoqda. Shuningdek, u katta bo'lmagan o'lchovda mustaqil san'at asari sifatida ham tayyorlanmoqda.

Dekorativ rangtasvir asarlari mustaqil amaliy ahamiyat kasb etib, u binolarni ichki va tashqi devorlarni bezatishda qo'llaniladi. Ular panno shaklida shuningdek, quticha, padnis, sandiq, shkaflarni bezatishda qo'l keladi. Bino ichini bezatishga xizmat qiladigan naqshlar, frizlar, namoyon kabi mayda elementlar ham dekorativ rangtasvirga kiradi.

Teatr bezagi o'z ichiga spektakl dekoratsiyalari, unda ishlatiladigan grim, butaforlar bilan bog'liq. Ular teatr rassomi tomonidan tayyorlanib, spektakl mazmunini tomoshabin tomonidan keng va chuqurroq anglab etishga yordam beradi. Bu bezaklarda rassomlar sahnadagi yorug'lantirish va ranglarni xisobga olib tasvirilaydilar. Spektakl bezaklari voqea sodir bo'layotgan joy, davr, muxit yuzasidan tomoshabin tasavvurlarini kuchaytiradi, uni idrok etishni osonlashtiradi va faollashtiradi. Tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida akademik rangtasvir iborasi ham ishlatiladi. Akademik rangtasvir asosan o'quv jarayonida foydalaniladigan ko'rgazmali rangtasvir ishlarini nazarda tutadi.

Haykaltaroshlik rangtasvir kabi hayotiy voqea va xodisalarni turli uslub va tasvirlash texnikasi va materiallar yordamida ifodalaydi. Haykaltaroshlikda tosh, metal, gips, yog'och, vosk (mo'm), sim kabi materiallar keng qo'llaniladi. Haykaltaroshlik asarlari kesish, yopishtirish, ulash va o'yish, quyish orqali bajariladi.

Haykallarni ikki turi mavjud bo'lib, birinchisi to'liq yumaloq haykallar ikkinchisi relefli haykallardir. Yumaloq haykallarni har tomondan ko'rishi mumkin bo'lsa, relefni faqat bir tomondan, ya'ni oldindan ko'riladi. Releflar tekislik ustiga ishlanib, qisman bo'rtib chiqqan bo'ladi

Relefni ikki xili bo'ladi: 1. Barelefda tasvirning qalinligi yarmidan kam bo'rtib chiqqan bo'ladi. 2. Gorelefda esa tasvir uning qalinligining yarmidan ko'prog'i bo'rtib chiqqan bo'ladi.

Haykaltaroshlikda ma'lum miqdorda rang ham qo'llaniladi. So'nggi yillarda mo'm (vosk) haykallar ishlay boshlandi. Bunda rangli mo'mlardan to'liq foydalanilmoqda. Haykallar shakl va mazmun jihatdan realistik, dekorativ va abstrakt yo'nalishlarda bo'ladi. Realistik haykallarda odam, xayvon va boshqalar haqiqiy ko'rinishda tasvirlansa, dekorativ haykallarda ular stilizatsiyalashgan, ya'ni shakl, o'lchov, proporsiya va boshqa

jihatdan ma'lum miqdorda o'zgartirilib ifodalanadi. Abstrakt haykallarda tasirlanuvchilar shakl, mazmun, o'lchov va boshqa jihatlardan movxumlashtirilgan holda tasvirlanadi.

Haykaltaroshlar o'z faoliyatlarida quyidagi asboblardan foydalanadilar: maxsus dastgoh, bolg'a, stek, bolta, tsirkul, iskana v.b. Iskanalarning to'g'ri burchakli, uchburchakli, trapetsiya burchakli, yoysimon chuqur shakl beruvchi turlari bo'ladi. Shuningdek, haykal loyi ustidagi ortitsia qismini tortib olish uchun qattiq simdan tayyorlangan doira, ellips, uchburchak, to'rtburchak, trapetsiya shaklidagi sidirg'ichlar qo'llanilaadi. Shuni ham qayd qilish lozimki, iskanalar turli o'lchovda, tuzilishda va shaklda bo'ladi. Haykaltaroshlikning dastgohli, monumental, yodgorlik (me'morial), dekorativ va monumental-dekorativ turlari mavjud.

Dastgohli haykaltaroshlik iborasi haykallarni maxsus asbob (dastgoh)ga o'rnatib ishlanganligidan kelib chiqqan. Bunday haykallar mustaqil amaliy ahamiyat kasb, ular jamoat binolari va uy-joylarning ichki qismi, shuningdek, istiroxat bog'lari, muzey va ko'rgazma zallari uchun mo'ljallab yaratiladi. Dastgohli haykallarning xarakterli xususiyatlaridan yana biri, ularni tasvirlanayotgan narsalarni haqiqiy o'lchovida yoki undan kichik bo'lishligidadir. Dastgohli haykaltaroshlik asarlari yaqindan ko'rishga mo'ljallangan bo'lib, unda portret asosiy o'rnini egallaydi. Kishilar obrazni kalla qismini o'zi tasvirlanganda uni byust deyiladi. Agarda uni bo'yi-basti bilan tasvirlansa uni figurali portret deb yuritiladi. Shuningdek, yarim figurali portretlar ham bo'ladi.

Monumental haykaltaroshlik iborasi monumental, ya'ni yirik, maxobatli haykal ma'nosini anglatadi. Ular maydon va ko'chalarga keng xalq ommasi uchun mo'ljallab o'rnatiladi. Bunday haykallar tarixiy voqealar yoki alohida mashxur shaxslarni nomlarini abadiylashtirish maqsadida o'rnatiladi. Monumental haykallar uzoqdan ko'rishga mo'ljallangan bo'lib umumlashtirilgan tarzda atrof-muhit bilan bog'liq holda yaratiladi. Monumental haykaltaroshlikning ko'rinishlaridan biri monumental-dekorativ haykaltaroshlikdir. Ular monumental haykaltaroshlik asarlari kabi keng halq ommasi uchun mo'ljallangan bo'lib ko'proq bezak vazifasini bajaradi.

Monumental-dekorativ haykallar ko'cha va maydonlarni, bino va istirohat bog'larini, fontanlarni bezatishda ishlatiladi. Ular odam, xayvon, baliq, qush tasvirida aks ettiriladi. Bunday haykallar yirik o'lchovda bo'lganligi sababli, ularni uzoqdan ko'rishga mo'ljallab yaratiladi. Bunday haykallarni umumiy o'lchovi va xajmi uning proportsiyalari aniq va ifodali qilib tevarak-atrof, tabiat va binolarga moslab va bog'lab ishlanadi.

Monumental-dekorativ haykallar mahobatli bo'lsada ular ham to'liq xajmli va reelfli qilib ishlanishi mumkin. Plastik haykaltaroshlik-haykaltaroshlikning bir turi sifatida monumental haykallarda, yodgorlik haykallarda, shuningdek binolarning ichki va tashqi bezak ishlarida ishlatiladi. Ular o'lchov jihatdan mayda bo'lib, mustaqil amaliy ahamiyat ham kasb etadi. Maxsus loydan ishlanadigan kichik o'lchovdagi o'yinchoq haykalchalar ham plastik dekorativ haykallar hisoblanadi. Uni mayda-plastika deb ham atashadi. O'zbekistonda haykaltaroshlikning bu turida usta kulollardan X.Raximova, U.Jo'raqulov, A.Muxtorov kabi halq kulol ustalari samarali mexnat qilganlar. Dekorativ

haykaltaroshlikning yana bir turi borki ular mayda o'lchovdagi metal, mramor, yog'och, suyak, chinni kabi materiallardan ishlanadi. Ular ham dekorativ, ham realistik tarzda ishlanishi mumkin. Bunday haykallar kitob javonlari, yozuv stollarini bezatadi.

Grafika. "grafika"- lotincha so'z bo'lib, "yozaman, rasm ishlayman" degan ma'noni bildiradi va tasviriy san'atning turlaridan biri hisoblanadi. Grafikaning turlaridan biri gravyuradir. Gravyura frantsuzcha so'z bo'lib, "kesish" ma'nosini bildiradi. Bunda rasmlar qattiq materiallarga chizish va kesish orqali bajariladi. Bu rasmlar avvalo metall, yog'och, linoleum, tosh kabi materiallarda ishlanib, keyin undan qog'ozga ko'p tirajda ko'chiriladi. Metallda tayyorlanadigan gravyurani ofort, yog'ochdagisini ksilografiya, lenoliumdagisini linogravyura, tosh orqali tayyorlanadiganini esa litografiya deb yuritiladi. Grafika asarlarining qo'llanish sohalari beqiyos kengdir. Xususan, estamp, kitob illyustratsiyalari, plakat, pochta markalari, gazeta-jurnal bezaklari, karikaturalar, etiketka va upakovkalar, teatr va kino afishalari, yo'l va tovar belgilari, tashkilot va muassasalarning ish blankalari shular jumlasidandir.

Kitob grafikasining vatani Sharq hisoblanib. XU asrlarda bu sohada sharq musavvirilaridan Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzaxxib, Muhammad Murod Samarqandiy, Sulton Muhammad, Qosim Ali, Abdullo kabilar katta shuhrat qozongan bo'lsalar, XX asrda O'zbekistonda I.Ikromov, B.Kedrin, O.Osheyko, Q.Basharov, T.Muhamedov, M.Kriakidilar bu sohada Respublika va undan tashqarida ham mashhur bo'ldilar.Grafikaning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri bu uning katta o'lchovda bo'lmasligi va buyoqlar sonining chegaralanganligi hisoblanadi. Shuning uchun ham grafika asarlarida faqat chiziq yoki to'q dog' ishtirok etadi. Ba'zan grafik tasvirlar rangli bo'ladi.San'atning bu turida ayrim grafika asarlari katta o'lchovda va ko'p nusxada tayyorlanadilar hamda ular katta tarbiyaviy vazifalarni bajaradilar. Bu plakatlardir.

Grafika san'atida estamp katta o'rinni egallaydi. Estamp frantsuzcha so'z bo'lib, shtamplash ma'nosini bildiradi.

Estamp yaratish uchun avvalo tasvir maxsus asboblardan qattiq materialga (tosh, yog'och, linoleum) o'yish orqali tushiriladi. So'ngra o'yilgan material ustiga bo'yoq beriladi va undan qog'ozga tasvir olinadi.Estampga shu narsa xarakterliki, gravyura bosmadan chiqanidan so'ng rassom unga ba'zi bir tuzatishlar kiritadi va asar tagiga rassom o'z imzosini qo'yadi.

Grafika texnikasining keng tarqalgan turlaridan biri illyustratsiya lardir. Qadimda tasviriy san'at kitob bilan bog'langan edi. O'rta asrlarda Sharq va G'arb mamlakatlarida yaratilgan kitoblarning deyarli ko'pchiligi naqshlar va rangli rasmlar bilan bezatilgan. Bu rasmlarda kitob mazmuni o'z aksini topar edi. Keyinchalik bosma kitoblar nashr etish ixtiro qilinganidan so'ng illyustratsiyalar kitoblarda yanada katta o'rin egallay boshladi. Illyustratsiyaning ahamiyati shundaki, birinchidan u kitobni bezakli, chiroyli va yoqimli bo'lishiga yordam bersa, ikkinchidan adabiy obrazlarni konkret jonli bo'lishiga, o'quvchining yodida yaxshi saqlanib qolishiga yordam beradi.

Illustratsiyani ishlashga kirishishdan avval rassom asarni yaxshilab o'rganib chiqishi bilan bir qatorda, asardagi voqea sodir bo'layotgan davrga doir materiallarni to'plashi, o'sha davr odamlarning madaniyati va turmushini, mamlakat tabiatini bilib olish kerak bo'ladi.

Karikaturalar ham grafikaning bir turi hisoblanadi. Unda hayotdagi ayrim salbiy hodisa va ko'rinishlar, shaxslar obrazi hajviy yoki hazil tarzda rasmlar orqali tasvirlanadi.

Grafikaning keng tarqalgan turlaridan yana biri reklama, afisha, etiketika, upakovka hisoblanadi. Gazeta, jurnal grafikasi ham shriftlar bilan bog'liq bo'lib, amaliyotida keng qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Urinboev, S., & Barnayeva, S. (2023). Principles of Development of Fine Arts in Central Asia. *World of Science: Journal on Modern Research Methodologies*, 2(4), 45-48.

2. Уринбоев Шакарбой Элибоевич, Назарова Дильшоода Мустафаевна. (2023). ЭРОН, АФОНИСТОН ВА ХИНДИСТОНДА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ АРХИТЕКТУРАСИ. *Международный журнал по образованию, социальным и гуманитарным наукам. Издательство академических исследований Финляндии*, 11(4), 482–487. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7812410>

3. Шахло Барнаева | Шакарбой Уринбаев «Творческая триада в художественной жизни Самарканда 30-х годов XX века» Опубликовано в *Международном журнале тенденций научных исследований и разработок (ijtsrd)*, ISSN: 2456-6470, Спецвыпуск | *Инновационное развитие академических исследований и разработок во время Covid 19*, май 2021 г., стр. 9-10, URL: <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd43707.pdf>

4. Ёркулов Тўлаган Хамидович. (2023). ҲАЙКАЛТАРОШЛИК САНЪАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ. *Международный журнал по образованию, социальным и гуманитарным наукам. Издательство академических исследований Финляндии*, 11(4), 723–727. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7824398>

5. Gulmirzayev Uktam Abduraximovich. (2023). UMUMIY OVQATLANISH VA TO'YXONALAR OBJEKTLARINING SHAHARSOZLIK MEMORIY MUHITINI FUNKSIONAL REJALASHTIRISHNI TASHKIL ETISH. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7736420>

6. Sultanov, A. (2021, November). THE ROLE OF EDUCATIONAL EVENTS IN THE COOPERATION OF FAMILY, SCHOOL, COMMUNITY IN PROTECTING DISADVANTAGED STUDENTS FROM ALIEN IDEOLOGIES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 21-25).

7. Uktam, G. (2023). Shaping the Architectural Environment of Public Dining Buildings. *JOURNAL OF ENGINEERING, MECHANICS AND MODERN ARCHITECTURE*, 2(3), 13-17.

8. Султанов, А. (2021). История И Современное Состояние Мечети Джамии–Биби-Ханым (Биби-Ханум). *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, 2(8), 157-163.

9. Sultanov, A. N. S. A. N. (2023). LEADING TRADITIONS IN THE FORMATION OF THE ARCHITECTURE OF MODERN MOSQUES. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 4(1), 21-28.
10. Axtam, U., & Akram, S. (2021). The Eternity of Mentor and Her Pupil. Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science, 2(8), 25-30.
11. Sultanov, A. (2022). ЗАМОНАВИЙ МАСЖИДЛАРНИ ЛОЙИҲАЛАШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ ВА ФУТУРОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. Eurasian Journal of Academic Research, 2(6), 248-255.
12. Hamidovich, Y. T. L. (2023). HAYKALTAROSHLIK SAN'ATINING RIVOJLANISH TARIXI. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(4), 723-727.
13. Turkman, E. (2011). Haykaltaroshlik.«Arxitektura» va «Dizayn» ta'lim yo'nalishlari talabarlari uchun o'quv qo'llanma. Samarqand: SamDAQI, 2.
14. Мустафаевна Н.Д. (2023). ЭРОН, АФГ'ОНИСТОН ВА ХИНДИСТОНДА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ АРХИТЕКТУРАСИ. Финляндия Международный научный журнал образования, социальных и гуманитарных наук , 11 (4), 482-487.
15. Shakarboy Eliboyevich O,,rinboyev, & Dilshoda Mustafayevna Nazarova. (2023). O'ZBEKISTON SHAHARLARIDA ZAMONAVIY BINOLAR KO_PAYGANLIGI SABABLI SHAHAR LANDSHAFTI VA ISTIROHAT BOG'LAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI. ME'MORCHILIK VA QURILISH MUAMMOLARI (ILMIY TEXNIK JURNALI), 1(1), 72–75. извлечено от <https://uzshaharsoz.uz/index.php/j/article/view/20>
16. Шакарбой Элибоевич О'ринбоев и Туркман Эсанов. (2023). МЕСТО ЧЕРТЕЖНОЙ НАУКИ В ОБЛАСТИ АРХИТЕКТУРНО-ДИЗАЙНЕРСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Международный междисциплинарный исследовательский журнал Galaxy , 11 (5), 455–460. Получено с <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/4051>.
17. R.Хайров. Tasviriy san'at tarixi. 2020 yil. 115 bet.
18. Abduvalievich, Abdullaev Rustamjon. "NECESSARY FORMATION OF COMPLEX COMPETENCE SAFETY OF TOURIST SERVICES DURING THE DEVELOPMENT OF A STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL." Science and Innovation 2.2 (2023): 261-264.
19. Abdullayev, Rustam. "The Process Of Quality Education-As A Mechanical Combination Of Teaching And Learning Processes." Procedia of Social Sciences and Humanities 4 (2022): 57-59.
20. Абдуллаев, Рустам Абдувалиевич. "Таълим Тизимида Инновацион Технологиялардан Фойдаланишнинг Аҳамияти." Miasto Przyszłości 29 (2022): 338-340.
21. Абдуллаев, Рустам Абдувалиевич. "Ҳозирги Давр Ёшлар Тарбиясига Инновацион Ёндошув." Miasto Przyszłości 29 (2022): 351-354.